

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΚΟΙΝΗ ΓΝΩΜΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΑΥΤΗΣ

1. Έννοια τῆς κοινῆς γνώμης.

Εἰς προηγούμενον κεφάλαιον ἠμιλοῦντες περὶ τῶν διαφόρων ομάδων εἶδομεν ὅτι τὰ μέλη τούτων δὲν εὐρίσκονται ἐν στενῇ φυσικῇ ἐπαφῇ, ἀλλ' ἐπικοινωνοῦσι διὰ τῆς διασπορᾶς ἰδεῶν, συναισθημάτων καὶ πόθων, διὰ τῶν ἐφημερίδων, τοῦ βιβλίου, τοῦ ραδιοφώνου κ.λ.π. Ὄταν εἰς τὰς οὕτω διασπειρομένας ἰδέας περὶ οἰουδήποτε ζητήματος, τῆς ἐνοχῆς λ.χ. ὑποδίκου τινὸς πολιτικοῦ, τῆς ψηφίσεως ἢ μὴ νόμου τινός, τῆς ἀξίας ἐνὸς ἐθίμου κ.λ.π., ἡ ὁμᾶς ἢ τάξις τις σχηματίσῃ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν γνώμην ἢ συμφωνῇ πρὸς μίαν ἀποψιν, τότε ἔχομεν τὸν σχηματισμὸν ὁμαδικῆς γνώμης περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ὄταν ὁμως ἡ γνώμη αὕτη εἶναι οὐχὶ μόνον τάξεώς τινος ἢ σωματείου, ἢ ὀργανώσεως, ἢ τμήματος τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τοῦ πλείστου μέρους αὐτῆς, τοῦ ἐνδιαφερομένου διὰ τὸ ὑπὸ συζήτησιν πρόβλημα, τότε ἔχομεν ἐσχηματισμένην πλέον τὴν κοινὴν λεγομένην γνώμην.

Ὡστε κοινὴν γνώμην λέγοντες νοοῦμεν, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀτομικὴν, τὴν συνολικὴν γνώμην, τὴν σχηματισομένην διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀνενεργείας πολλῶν ἀτομικῶν γνώμων. Προϋπεθέτει δ' ὁ σχηματισμὸς αὐτῆς μέλη ὀργανωμένων ομάδων, ἐπικοινωνοῦντα ἐλευθέρως μεταξὺ τῶν, ἐπιδρῶντα ἐπ' ἀλληλα, ἀνταλλάσσοντα ἐλευθέρως σκέψεις, ἔχοντα συναισθήματα καὶ ἀψιθυμίας, συζητοῦντα καὶ μορφοῦντα γνώμης περὶ ἐκάστου τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦσιν αὐτὰ, δεσμεύουσι δὲ τὰς πράξεις τῶν, ἐπειδὴ δὲν θέλουν νὰ ὑποστῶσι τὰς συνεπείας τῆς παραβάσεως τῶν κοινῶς ἀπεδεδεγμένων· τοῦτο δέ, διότι, χωρὶς ἢ κοινὴ γνώμη νὰ εἶναι ἀπολύτως ἐξαναγκαστικὴ διὰ τὸ ἄτομον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν κοινῶς ἀποδεδεγμένων, ἐμμέσως ἐπιβάλλει εἰς τοὺς μετέχοντας αὐτῆς τὴν ἐκτέλεσιν συμφώνου πρὸς τὰ ἀποδεδεγμένα πράξεως.

2. Ἄλλ' εἶναι κοινὴ γνώμη ἢ τῆς πλεοψηφείας;

Ὄταν εἰς καὶ μόνον ἄνθρωπος κατέχεται μετὰ φανατισμοῦ ὑπὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἰδεολογίας του, ἀξίζει πολὺ περισσότερον πολλῶν ἄλλων, οἵτινες εἶναι ἀσταθεῖς καὶ ἀδιάφοροι· τοῦτο δέ, διότι ὁ πρῶτος εἶναι περισσότερον ἐπιθετικὸς καὶ ἀναγκάζει τοὺς πολλοὺς εἰς φαινομενικὴν συμφωνίαν μετ' αὐτοῦ ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὴν μὴ ἔκφρασιν γνώμης καὶ εἰς ἀδράνεια. Τοῦτο δ' εἶναι ἐμφανῶς ἀληθὲς προκειμένου περὶ ἠθικῶν καὶ γλωσσικῶν ζητημάτων. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι μέγα μέρος τῆς παραδεδεγμένης ἠθικῆς συγκρατεῖται

διὰ τῆς ἐγκαρδίου ἀποδοχῆς αὐτῆς ὑπὸ τῆς μειωθηρίας, ἐνῶ τὰ περισσότερα μέλη τῆς κοινωνίας εἶναι ἀδιάφορα ἢ δὲν ἔχουσι σχηματίσει γνώμην περὶ αὐτῆς. Ἐν ὀλίγοις ἢ κοινῇ γνώμῃ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἢ γνώμῃ τῶν ἀριθμητικῶς ὑπερεχόντων· εἰς τὴν κοινὴν γνώμην δὲν ἀπαιτεῖται ὁμογνωμία, ἀλλ' ὅ,τι χρειάζεται εἶναι συμφωνία ὡς πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὸ τέλος καὶ ὡς πρὸς τὰς ἀρχάς, δι' ἃς οἱ σκοποὶ οὗτοι θὰ πληρωθῶσι.

Κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν πρὸς ταῦτα κοινῇ γνώμῃ δὲν εἶναι πάντοτε ἢ γνώμῃ ἀπλῆς πλειοψηφίας.

Ἄν, ὡς ὁ Gabriel Tarde λέγει, 49% τοῦ συνόλου λαοῦ τινος εἶναι ἀδιάλλακτοι ὡς πρὸς τι ζήτημα καὶ 51% μόνις ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἀντίθετον ὕψιν, ἢ πρώτη γνώμῃ ἔχει τὴν μεγαλυτέραν δημοσίαν δύναμιν πρὸς τὸ μέρος τῆς καὶ τελικῶς ἂν μὴ ἀμέσως θὰ νικήσῃ.

3. Σημασία καὶ σπουδαιότης τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἐν τῇ ἀπλουστερα τῆς μορφῇ ἢ κοινῇ γνώμῃ εἶναι ἀμοιβαία ὁμοία ἀπάντησις ὁμοίως σκεπτομένων προσώπων ἐξ ἐπενεργήσαντος ἐρεθίσματος. Καίτοι δ' αὕτη εἶναι ἀπλῆ, ἐν τούτοις πολλάκις εἶναι σπουδαιοτάτη διὰ τὴν κοινωνικὴν διαβίωσιν. Εἰς ταύτην ὀφείλεται λ.χ. ἡ ἐπικράτησις ῥήτορός τινος ὅστις ἐκέντρισε τὰς συναισθηματικὰς χορδὰς τῶν ἀκροατῶν του, ἢ ἡ ἐπιβολὴ κατὰ τὰς ἐκλογὰς λαοπλάνου πολιτικοῦ ὡς κυβερνήτου μιᾶς χώρας, ὅταν οὗτος δι' ἀπατηλῶν μέσων κατορθώσῃ, ἐκμεταλλευόμενος ἀδυναμίαν τινὰ τοῦ λαοῦ, νὰ συμπαρασύρῃ αὐτὸν πρὸς τὸ μέρος του.

Ἡ σημασία καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς κοινῆς γνώμης εἶναι μεγίστη, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ πολιτείας φιλελεύθερον πολίτευμα ἐχούσης. Διότι διὰ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς πολιτείας συγκρατοῦνται, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ἠθικὰ κριτήρια καὶ οἱ νόμοι, καὶ διὰ τοῦ ἐλέγχου τῆς κοινῆς γνώμης ἐκλέγονται οἱ ἄριστοι ἄρχοντες καὶ διαχειρισταὶ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐκτίμησις καὶ ἡ ὑποστήριξις ἢ ἀποκήρυξις τῶν κυβερνήσεων καὶ κατὰ μέγα μέρος ἢ ὅλη κοινωνικὴ διακυβέρνησις, ὡς περαιτέρω ἐκτίθεται. Οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ ὑπάρχῃ κυβέρνησις ἐλευθέρου λαοῦ μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης. Διὸ πᾶσα κυβέρνησις προσπαθεῖ ἢ νὰ διακυβερνᾷ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐμπνέῃ καὶ κατευθύνῃ τὴν κοινὴν γνώμην. Μεγίστη ἐπομένως εἶναι ἡ δύναμις τῆς κοινῆς γνώμης διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῆς κοινωνίας καὶ δικαίως ἐκλήθη αὕτη ὁ ὑ π ἔ ρ τ α τ ο ς φ ὕ λ α ξ, δι' οὗ ρυθμίζεται ἢ ἐν δικαιοσύνῃ λειτουργία παντὸς φιλελεύθερου πολιτεύματος.

4. Ἡ φύσις τῆς κοινῆς γνώμης ὡς λειτουργίας.

Ἡ ὑπαρξις τῆς κοινῆς γνώμης εἶναι ἀπαραίτητος οὐχὶ εἰς τυραννικὰ ἀλλ' εἰς δημοκρατικὰ πολιτεύματα, εἰς τὰ ὅποια εἶναι ἡ θάσις τῆς λειτουργίας των. Ἡ λειτουργία δ' αὕτη τῆς κοινῆς γνώμης προϋποθέτει ὅτι α) ἡ διακυ-

θέρησις, ἢ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ, εὐρίσκεται εἰς χεῖρας ἐνηλίκων πολιτῶν τῆς κοινότητος· β) ὅτι οἱ ἐνήλικοι οὗτοι ἔχουν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον νὰ συζητῶσι γνώμας καὶ προτάσεις, ἀφορώσας εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς κοινότητος· γ) ὅτι ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης δύναται νὰ προκύψῃ σύμπτωσις γνώμων, ἥτις καὶ θὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἐκτέλεσιν δημοσίας τινὸς πράξεως. Ἐκ τῶν τοιούτων προϋποθέσεων προέκυψαν τὸ δικαστήριον ἐνόρκων, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλευθέρως συνέρχεσθαι καὶ συζητεῖν, ἢ ἐκλογή τῶν ἀξιωματούχων τῆς κοινότητος κ.λ.π.

Εἰς τὰς κοινωνίας ταύτας αἱ γνώμαι τῆς πλειοψηφίας ὑποτίθεται ὅτι διακυβερονῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἡ μειοψηφία εἰς αὐτὰς προστατεύεται, αὕτη ὁμως ὀφείλει νὰ συμμορφώνεται πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς πλειοψηφίας, ἂν δὲ αὗται δὲν εἶναι ἀρεσταί, θὰ ἐπιζητῇ τὴν ἀνατροπὴν τῆς πλειοψηφίας δι' ἠθικῶν καὶ νομίμων μέσων, οὐδέποτε ἐπαναστατοῦσα καὶ λαμβάνουσα ὄπλα ἐναντίον της. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἡ δημοκρατικὴ συζήτησις προϋποθέτει συμφωνίαν ὄλων τῶν μερίδων καὶ τῶν ἀτόμων ἐπὶ ὠρισμένων ἠθικῶν ὄρων καὶ ἀπαιτήσεων· τὰ δικαιώματα κατ' αὐτὴν ἀναγνωρίζονται ὡς προνόμια καὶ αἱ προτιμήσεις ἐπιτρέπονται καὶ προστατεύονται ἐπὶ τῶν ἄλλων, οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ ἔχη δικαίωμα τι ἂν ἀναγνωρίζῃ τὸ καθήκον νὰ σέβεται τὸ αὐτὸ δικαίωμα εἰς ἄλλον. Ἐν συντομίᾳ ἡ ἐλευθερία εἰς δημοκρατικὴν χώραν ἀντισταθμίζεται πάντοτε μὲ ἐυθένην διὰ πᾶσαν προᾶξιν τῶν ἐλευθέρως ἐνεργούντων ἀτόμων. Διὸ πᾶν ἐλεύθερον ἄτομον εἶναι καὶ ὑπεύθυνον, πᾶς δ' ἄρχων μὴ ὀρθῶς πράττων καθαιρεῖται, οἱ δὲ ἡγέται δὲν ἔχουσι μόνον δικαιώματα ἀλλὰ καὶ ὑποχρεώσεις. Κατὰ ταῦτα ἡ δημοκρατικὴ ἰσχύς στηρίζεται ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς, ταύτης δὲ φθειρομένης φθείρεται καὶ ἡ δημοκρατία.

ββ. Βαθμῶδες μορφώσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

1) Ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ διαμορφώσει αὐτῆς ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν ψυχολογικὴν πορείαν, ἣν καὶ τὸ ἄτομον ἐν τῇ καθόλου μορφώσει τ.ἔ. τὴν τῆς ὀλληλεπιδράσεως ἀτόμου καὶ περιβάλλοντος. Ὡς δηλ. τὸ ἄτομον ἀπαντᾷ ἀντιδρῶν εἰς διάφορα ἐρεθίσματα ἐκ τοῦ περιβάλλοντος ἢ ἐσωτερικῶς ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ του προερχόμενα, οὕτω καὶ ἡ ὁμάς, ἢ ἡ ὅλη κοινωνία, ἀπαντᾷ εἰς διάφορα ἐρεθίσματα, ἐκφέρουσα λ.χ. τὴν κρίσιν της περὶ τινος ὑποψηφίου βουλευτοῦ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως εἰδήσεώς τινος περὶ αὐτοῦ κ.λ.π. Ἡ πρώτη βαθμὶς ἐπομένως περὶ τινος προβλήματος εἶναι ἐρεθισμά τι καὶ ἀπάντησις ἢ ἀντίδρασις εἰς αὐτὸ ὑπὸ τῶν ἀτόμων, τὰ ὅποια μορφοῦσιν αὐτήν.

Σημειωτέον ὅτι ἐρεθισμάτων ἔχομεν διάφορα εἶδη προερχόμενα τὸ μὲν ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, τὸ δὲ παρὰ τῶν ἄλλων ἀτόμων καὶ μελῶν τῆς αὐτῆς ἢ ἄλλων ὁμάδων ἐκ τῶν λόγων, διανοημάτων καὶ διαθέσεων αὐτῶν. Εἶναι δὲ ταῦτα προβλήματα λ.χ. ἐκ τινος καταστροφῆς φυσικῆς καὶ ἀπροόπτου ἢ ἐκ προγραμμάτων ἐπιχειρήσεώς τινος κοινῆς ὀφελείας.

2) Πάντα ταῦτα τὰ ἐρεθίσματα ἐπιφέρουσιν, ὡς ἐλέχθη, εἰδός τι

ἀπαντήσεως ἢ ἀντιδράσεως παρὰ τῶν ἐρεθιζομένων ἀτόμων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲν ἀπαντῶσιν ὁμοίως, ἄλλα δ' οὐχί. Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὸ αὐτὸ ἐρέθισμα ἔχομεν ἀπαντήσεις παρὰ τῶν διαφόρων ἀτόμων πολλάκις ἀντιθέτους καὶ διαφορούς καὶ οὐχὶ τὰς αὐτάς, διότι διαφόρως ἀντιδρῶσι, σκέπτονται καὶ διατίθενται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐρεθίσματος τὰ διάφορα ἄτομα ὁμοιότητες καὶ διαφοραὶ ἐπομένως ἐμφανίζονται ὡς ἀποτελέσματα τῶν ἐρεθισμάτων τῶν ἀτόμων. Αἱ διαφοραὶ δ' αὗται τῶν ἀπαντήσεων ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν κοινωνίαν ποικιλίαν ἐνεργειῶν, διαθέσεων, ἀντιλήψεων καὶ σκέψεων, ἐξ οὗ ὁ λαὸς διαχωρίζεται ἢ ἐνοῦται εἰς μερίδας ἀναλόγως τῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν τούτων.

3) Ἐκ τῆς ταυτότητος ἢ ὁμοιότητος τῶν ἀπαντήσεων τὰ διάφορα ἄτομα σχηματίζουσι τὴν ἀντίληψιν ὅτι μέλη τινὰ τῆς ομάδος ἢ τοῦ κοινοῦ αἰσθάνονται καὶ σκέπτονται ὁμοίως ὡς αὐτά, ἐνῶ ἄλλα ἄλλως αἰσθάνονται καὶ σκέπτονται. Ἐκ τῆς προσεγγίσεως καὶ ἀνταλλαγῆς γνώμων ἀνακαλύπτονται νέα ὁμοιότητες καὶ νέα διαφοραὶ, νέοι δεσμοὶ μεταξὺ τῶν ὁμοίως σκεπτομένων γεννῶνται, ἐπικοινωνία δὲ μεγαλυτέρα ὁσημέραι ἐπέρχεται καὶ συνεργασία ἐκουσία ἐπιτελεῖται, ὥστε ἐν τέλει τὰ μέλη τῆς ομάδος ἄνευ διχογνωμιῶν συνεργοῦσι συνειδητῶς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κοινῆς ἀντιλήψεως καὶ τοῦ κοινοῦ πόθου των. Τρίτη βαθμὶς ἐπομένως τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης εἶναι ἡ συνείδησις ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν μεταξὺ τῶν μελῶν.

4) Ἀφ' οὗτου ἡ ομάδα ἔσχε συνείδησιν τῆς ταυτότητος συναισθημάτων, ἰδεῶν καὶ γνώμων ἐσχηματίσθη ἢ κοινὴ γνώμη καὶ ἢ κοινὴ βούλησις, τὰ δὲ ἄτομα ἀποβλέπουσιν εἰς συνειδητὸν σκοπὸν, εἰς ἐνέργειαν πρὸς τι ὥστε τετάρτη βαθμὶς τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης εἶναι ἡ ἀντίληψις καὶ ἐπιδίωξις κοινοῦ τινος σκοποῦ.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς κοινῆς γνώμης τέσσαρα στοιχεῖα εἶναι ἀναγκαῖα:

- 1) Παντοειδῆ ἐρεθίσματα ἐκ τοῦ περιβάλλοντος.
- 2) Ἀπαντήσεις ὅμοιαι ἢ διάφοροι τῶν διαφόρων ἀτόμων.
- 3) Συνείδησις τῶν ὁμοιοτήτων ἢ διαφορῶν μεταξὺ τῶν μελῶν καὶ
- 4) Ἀντίληψις καὶ ἐπιδίωξις ἐνὸς κοινοῦ σκοποῦ.

Συνοψίζοντες παρατηροῦμεν ὅτι κοινὴ γνώμη δὲν εἶναι σύμφωνος γνώμη πάντων, ἢ ἐμογνωμοσύνη. Διότι αἱ δημοκραταί λειτουργοῦσι διὰ τῆς πλειοψηφίας, ἥτις καθοδηγεῖ τὴν μειοψηφίαν, ὑποχρεωμένην νὰ ἐκτελῇ τὰ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας ἐπιτασσόμενα.

Τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὰ ἐρεθίσματα παρέχουσιν ὀλίγοι, οἱ ὅποιοι δι' ἐπιχειρημάτων πείθουσι τοὺς πολλοὺς εἰς ἀποδοχὴν γνώμης τινὸς διὰ τῆς κατανοήσεως ὑπὸ τοῦ ἐρεθίζοντος καὶ ἐμπνέοντος τῶν ἀναγκῶν τῶν πολλῶν καὶ τῆς προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπίπεδον, τὰ αἰσθήματα, τὰς βλέψεις κ.λ.π. αὐτῶν. Οἱ ὀλίγοι δ' οὔτοι, οἱ τοὺς πολλοὺς παρασύροντες, συνηθέστατα εἶναι οἱ κοινωνικοὶ ἡγέται (πολιτικοὶ ἢ μὴ), διὰ τῆς καθοδηγήσεως δὲ τούτων

τά άτομα και αἱ ομάδες καθίστανται ἱκαναί πρὸς προσαρμογὴν εἰς νέας κοινωνικάς καταστάσεις ἢ λύσιν νέων προβλημάτων. Ὅσον δὲ οἱ ἡγέται οὗτοι εἶναι φύσει καὶ ἐξ ἀσκήσεως ἱκανοὶ πρὸς χειραγώγησιν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ καθορισμὸν τοῦ προγράμματος τῆς ομάδος των, ὅσον δεξιοὶ εἶναι εἰς τὸ νὰ ὀδηγῶσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς συνεργασίαν καὶ νὰ τονώσωσι τὰς ἐνεργείας των, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἡ ἐπιτυχία των εἶναι ἀσφαλεστέρα.

6. Παράγοντες καὶ ὄργανα μορφώσεως τῆς κοινῆς γνώμης.

Ἡ κοινή γνώμη εἰς τὴν μόρφωσιν αὐτῆς ἀκολουθεῖ τὴν ἀνωτέρω πορείαν, ἐνισχύεται ὁμῶς καὶ ἐμψυχοῦται ὑπὸ διαφόρων παραγόντων καὶ ὀργάνων ὡς ἡ προπαγάνδα, ὁ κινηματογράφος, ὁ τύπος, τὸ ραδιόφωνον κ.λ.π.

7. Ἡ προπαγάνδα.

Τῆς προπαγάνδας χρῆσις τὸ πρῶτον ἐγένετο τῷ 1688 ὑπὸ τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ II διὰ καταρτίσεως ομάδος ἀξιωματούχων πρὸς διασπορὰν τῆς Ῥωμαϊκῆς καθολικῆς πίστεως. Μεγίστη ὁμῶς χρῆσις αὐτῆς ἐγένετο κατὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους πρὸς μεταβολὴν πίστεων, ἰδεῶν, διαθέσεων, ἔξαρσιν ἢ ἐξευτελισμὸν ἀξιῶν καὶ ἐπίτευξιν ὠρισμένων ἐνεργειῶν. Στηρίζεται δ' ἡ προπαγάνδα κυρίως ἐπὶ τῆς ὑποβολῆς. Συνίσταται δὲ ἐκ συμβολικῶν ἐπιδράσεων ἐπιφερομένων ἐφ' ἡμᾶς, ἵνα ἐνεργῶμεν κατὰ τὴν βούλησιν τῶν ὑποβαλλόντων προσώπων. Λειτουργεῖ δὲ αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδεοκινητικῆς ὑπεβολῆς καὶ τῆς κλίσεως νὰ ἀκολουθήσῃ τις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον αὐτομάτως τὴν παρεχομένην ὑποβολήν. Εἰδικώτερον ὁμῶς οἱ προπαγανδισταὶ χρησιμοποιοῦσι διαφόρους τεχνοτροπίας, ἀναλόγως τῶν ἐπιδιώξεων των.

Οἱ βασικοὶ παράγοντες τῆς προπαγάνδας εἶναι 1) ὁ σκοπός, ὅστις πάντοτε ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ ἀκροατήριον, πρὸς ὃ ἀποτείνεται, 2) τὸ ὑλικὸν ἢ τὸ περιεχόμενον τῶν συμβόλων, 3) ἡ καθ' αὐτὸ ὑποβολή καὶ ἄλλαι ψυχολογικαὶ τεχνοτροπίαὶ καὶ 4) ἡ ἀποδοχή τῆς προπαγάνδας καὶ τὰ ἀποτελέσματά της εἰς τὴν μετατροπὴν τῶν ἰδεῶν, διαθέσεων, ἀξιῶν καὶ ἰδιαιτέρων ἐνεργειῶν.

Συνίσταται δ' ἡ προπαγάνδα εἰς τὴν τροποποίησιν ἢ ἀνατροπὴν πίστεων καὶ ἱστορημάτων σχετικῶν μὲ τὴν ἐθνικὴν μας ἱστορίαν, τὸ πολιτικὸν μας κόμμα καὶ τοὺς ἐπιτυγχάνοντας πολιτικοὺς ἡγέτας ἢ μὲ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, πρὸς τὰ ὁποῖα συμπαθοῦμεν ἐνῶ ταυτοχρόνως ἀντιπαθοῦμεν ἄλλας ομάδας. Πιστεύομεν δὲ τὴν προπαγάνδαν, διότι αὕτη προσκομίζεται εἰς τὰς ἀσυνειδήτους διαθέσεις μας, αἵτινες ἱκανοποιοῦν καὶ ἡμᾶς καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς ομάδος μας, δεδομένου δ' ὅτι τὰ ἱστορήματα καὶ αἱ παραδόσεις εἶναι ἀναγκαῖαι πρὸς διατήρησιν τῆς ἠθικῆς, τοῦ τονωτικοῦ τούτου τῶν κοινῶν σκοπῶν καὶ διαθέσεων μιᾶς ομάδος ἢ ἔθνους, ἡ προπαγάνδα εἶναι ὄργανον αὐξήσεως τῶν συνήθως ἀσυνειδήτων μέσων, δι' ὧν συγκρατεῖται ἡ ἠθικὴ

διότι δι' αὐτῆς ἕκαστος τρέφεται μὲ τὰς αὐτὰς ἰδέας, πίστεις καὶ διαθέσεις καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀντιδρᾷ ὁμοίως πρὸς τοὺς ἄλλους εἰς ἡμέρας κρίσεως, πολέμου λ.χ. ἢ ἐκλογῆς. Ἐπειτα διὰ συζητήσεως καὶ παρατηρήσεως τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἄλλων ἕκαστος διαβεβαιοῦται καὶ στερεοῦται περισσότερο εἰς τὰς πεποιθήσεις του καὶ τὰς πίστεις του.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς προπαγάνδας εἶναι ἐξησφαλισμένη καὶ μεγαλύτερα, ὅταν ἀποτείνεται κυρίως πρὸς τὸ συναίσθημα, ὅταν προκαλῆ συγκινήσεις, μικρότερα δὲ καὶ περιορισμένη ὅταν ἀποτείνεται πρὸς τὴν σκέψιν καὶ τὴν λογικὴν. Ἐνεκα δὲ τῆς ἀληθείας ταύτης ἡ Ρωσικὴ τεχνικὴ τῆς προπαγάνδας, ἥτις καλλιεργουμένη συστηματικῶς εἰς εἰδικὰς σχολὰς ἔχει ἀναπτύχθῃ καταπληκτικῶς, διακρίνει δύο τύπους μεθόδων πρὸς ἐπηρεασμὸν τῶν διαθέσεων ἀτόμων καὶ ομάδων α) τὴν πειθὺ ἀποτεινομένην πρὸς τὸ λογικὸν καὶ β) τὴν «ἀγγιτάσιαν» πρὸς τὸ συναίσθημα. Ὁ πρῶτος τύπος χρησιμοποιεῖ ἰδιαίτερος τὴν λογικὴν ἐξήγησιν ἀκόμη καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν, χρησιμοποιεῖ δὲ λογικοφανῆ ἐπιχειρήματα ἀναπτυσσόμενα καταλλήλως ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικῶν παραγγελημάτων, ἀποτελούντων τὸν «ἐπίταλον τοῦ προπαγανδιστοῦ», περὶ οὗ περαιτέρω ὁ λόγος. Ἡ τοιαύτη διὰ τῆς πειθοῦς προπαγάνδα δύναται νὰ ἀποτείνεται πρὸς ἄτομα ἔχοντα ποιάν τινα μόρφωσιν, μεταξὺ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται βεβαίως τὰ ἡγετικά τῆς κοινωνίας στελέχη.

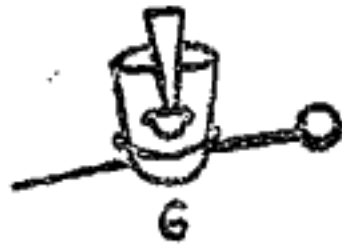
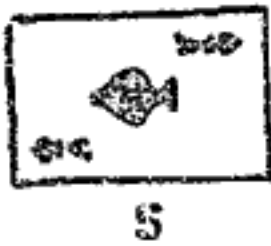
Τούναντίον ἡ «ἀγγιτάσια» χρησιμοποιεῖ συνθήματα ἀπλᾶ μὲν ἀλλὰ λίαν ὑποβλητικά, τὰ ὅποια προκαλοῦν συγκίνησιν καὶ γεννοῦν ἐντυπώσεις βαθείας, τυποποιημένας φράσεις, ὑποβλητικὰς ὑποχρεώσεις, ἐκφραστικὰς διαστροφὰς ἐπικαίρων προβλημάτων, σύμβολα γραφικὰ καὶ ἐντυπωσιακὰ ἐπιφωνήματα χωρὶς λογικὴν ἀπόδειξιν, ἀποδλέπουσα κυρίως εἰς τὸν ἐπηρεασμὸν τῶν πολλῶν οἷον «φασιστοτσιφλικάδες, ἐκμεταλλευτὲς τοῦ αἵματος τοῦ λαοῦ, τὰ ἰδανικά καὶ ἡ ἠθικὴ εἶναι μπουρζουαζίδικες κοροϊδίες καὶ στάχτη στὰ μάτια, ἡ θρησκεία ὕπιον τοῦ λαοῦ, ἡ οἰκογένεια μπουρζουαζίδικο κατασκευάσμα γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς γυναίκας καὶ τοῦ παιδιοῦ, λευτεριά ἀπάνω στὸ βασικὸ ἀίτημα τοῦ ἔνστιχτου τοῦ φύλου κ.λ.π.».

Διὰ τῶν μέσων τούτων ἐκβιάζεται ψυχικῶς τὸ πλῆθος· ὡς δ' ἀποδεικνύει ὁ Ρῶσος καθηγητὴς Τσακότιν εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ τοῦ ψυχικοῦ βιασμοῦ τοῦ πλῆθους διὰ τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας» καὶ ὡς ἡ πειραματικὴ ψυχολογία ἔχει διαπιστώσει, ἡ «ἀγγιτάσια» δύναται νὰ ἀποβῇ καρποφόρος εἰς τὰ 90% τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀκολουθοῦσι συναισθηματικῶς τοὺς ἀρχηγούς, ἐνῶ μόνον πρὸς τὰ 10% τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς καὶ τὰ ἡγετικά στελέχη, εἶναι δυνατόν νὰ ἀπευθυνθῇ προπαγάνδα διὰ πειθοῦς.

§. Μέθοδοι τῆς προπαγάνδας.

Ἐφ' ὅσον ἡ προπαγάνδα εἶναι συμβολικὴ λειτουργία συνισταμένη εἰς μεταβολὴν πίστεων καὶ πεποιθήσεων διὰ τῆς ὑποβολῆς καὶ οὐχὶ διὰ τῆς θίας ἢ τῆς ἐξαγορᾶς, αἱ μέθοδοι τῆς προπαγάνδας ἀναφέρονται εἰς τὸν τρόπον τῆς

χρησιμοποίησεως ώρισμένων συμβόλων. Μία τοιαύτη μέθοδος είναι: 1) "Αν επιθυμῆς ιδέα τις νὰ γίνῃ ἀποδεκτή, διαρκῶς ἐπαναλαμβάνέ την, ὁμίλει διαρκῶς, δημοσίευε διαρκῶς καὶ ἐπισήμως. 2) «Κρύβε τὰ χαρτιά σου» τ.ἔ. μὴ παραδέχεσαι μὴδ' ἀναφέρεις ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλος τρόπος ἐκτὸς τῆς ὑπὸ σοῦ παρουσιαζομένης θεραπείας μιᾶς ἀνάγκης. 3) Χρησιμοποίησε γενικότητας, συναισθηματικά σύμβολα πρὸς διέγερσιν θαυμασμοῦ πρὸς τὸν ἥρωά σου ἢ τὴν ιδέαν σου καὶ μίσους πρὸς τὸν ἀντίπαλον. 4) Χρησιμοποίησε μαρτυρίας προσώπων κύρους καὶ περιωπῆς. 5) Πρὸς ἐπιτυχίαν μονίμων ἀποτελεσμάτων θῆς τὴν προπαγάνδαν σου εἰς τὰ σχολικὰ βιβλία.

Εἰκ. 1. Σύμβολα προπαγάνδας. 1 = Ἀπόρριψις ἢ καταδίκη μιᾶς ιδέας ἄνευ ἐξετάσεως αὐτῆς. 2 = Ἀποδοχή καὶ ἐπιδοκιμασία ιδέας τινὸς ἄνευ ἐξετάσεως αὐτῆς. 3 = Παρουσίασις προσώπου τινὸς ἀγαπωμένου ἢ μισουμένου ὅπερ νὰ ἐπιδοκιμᾶται ἢ νὰ ἀπορρίπτη μιᾶν ιδέαν. 4 = Προσπάθειαι νὰ πείσῃ καὶ τὸ κοινὸν ὅτι αἱ γνώμαί τινος εἶναι ὀρθαὶ διότι εἶναι γνώμαί τοῦ λαοῦ. 5 = Χρησιμοποίησις ἐκλεκτῶν ἐπιχειρημάτων, ἀδιακρίτως ἂν εἶναι καλὰ ἢ κακὰ πρὸς ὑποστήριξιν γνώμης. 6 = «Καθένας τὸ κάνει», διὸ καὶ ἡμεῖς ὡς τὸ πράξωμεν. (The Institute for propaganda analysis, the Fine Art of propaganda New York 1939).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδηλοῦται ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τὸ μὲν τῆς τὸν νόσεως τῶν ἠθικῶν ἀξιών καὶ ἰδανικῶν τοῦ ἔθνους, τοῦ σεβασμοῦ τῶν τελετῶν, τὸ δὲ ἡ μόρφωσις ἀξίων καὶ ἰκανῶν ἡγετικῶν στελεχῶν, δηλαδὴ ἀρχηγῶν ὁμάδων καὶ διαδόχων ἀρχηγῶν, οἱ ὅποιοι θὰ δύνανται χρησιμοποιοῦντες ἀμφότερα τὰ εἶδη τῆς προπαγάνδας νὰ ἀντιδρῶσιν ἐναντίον τῆς ὑπόουλου, ἀνατρεπτικῆς καὶ ὑπονομευτικῆς ξενοδοῦλου προπαγάνδας, ἣτις ἀποβλέπει εἰς τὴν διάλυσιν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ σημερινοῦ τρόπου ζωῆς καὶ τὴν ὑπονόμεισιν τῶν ἠθικῶν ἀξιών, αἵτινες εἶναι στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Γενικῶς εἰπεῖν πρὸς ἐπιτυχίαν ἡ προπαγάνδα 1) πρέπει νὰ συνδέεται πρὸς τὰς βασικὰς ἀνάγκας καὶ ἐπιθυμίας ἐκείνων πρὸς οὓς ἀπευθύνεται μὲ τὸν σκοπὸν νὰ κερδίσῃ τὴν ἀποδοχὴν των καὶ ὄχι τὴν σκέψιν των ἐπὶ τῶν προτεινομένων. 2) Αἱ ὑποβαλλόμεναι προτάσεις ἢ ἐκκλήσεις πρέπει νὰ γίνωνται πρὸς τὰς συναισθηματικὰς διαθέσεις καὶ ἐπιθυμίας τῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνονται διὰ συνθημάτων, ἅτινα ὑπισχνοῦνται ἰκανοποίησιν. 3) Ἡ προπαγάνδα πρέπει νὰ παρουσιάζεται οὕτως ὥστε νὰ ἀπορροφᾶται χωρὶς νὰ ὑπάρχῃ

ανάγκη να σκέπτεται κανείς ως προς την σημασίαν τοῦ συμβόλου. Διὰ τοῦτο δὲ πρέπει ἕκαστον ἐπιχείρημα νὰ εἶναι εὐθύ, ὀρθὸν ἢ ἐσφαλμένον, λευκὸν ἢ μέλαν, μὴ παρέχον ἀμφιβολίαν ἢ ἐξαιρέσεις. 4) Πρέπει συνεχῶς καὶ ἐπιμόνως ἢ προπαγανδιζομένη ἰδέα νὰ ἐπαναλαμβάνεται, ἵνα ἐνισχύη τὰς διεγερόμενας ἐπιθυμίας καὶ παραστάσεις. 5) Νὰ ὑποβάλλεται ἐμμέσως καὶ εἰς κατάλληλον στιγμήν καὶ οὐχὶ ἀμέσως (βλ. Γ. Σακελλαρίου Γενικὴ Ψυχολογία). 6) Εὐθύς ὡς ἡ βασικὴ ἐπιθυμία ἢ κλίσις τοῦ ἀκροατηρίου ἐγερθῆ, τότε σαφεῖς καὶ εὐθεῖαι προτάσεις δύνανται νὰ γίνουν μετ' ἐξάρσεως, ἐντόνου κατηγορίας τοῦ ἀντιπάλου, χρησιμοποιουμένων καὶ ψευδῶν μέσων. 7) Ἡ προπαγάνδα δύναται νὰ ἀπευθύνεται πρὸς πάσας τὰς ἡλικίας, μεγίστη ὅμως εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς εἰς παιδιά καὶ ἐφήβους, διότι οὗτοι εἶναι εὐπρόσβλητοι εἰς τὴν ὑποβολήν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ προπαγάνδα εἰς ἀνεπτυγμένα πρόσωπα χάνει τὴν ἀποτελεσματικότητά της.

Διὸ πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τὰς διαφόρους προπαγάνδας ἰδρύθησαν εἰδικὰ ἰνστιτούτα, τὰ ὁποῖα ἀναλύουσιν, ἐξηγοῦσι καὶ καθιστῶσι εὐρείας τὰς γνωστὰς μεθόδους τῆς προπαγάνδας. Ἐν τοιοῦτον Ἰνστιτούτον εἶναι τὸ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Columbia τῆς Ν. Ὑόρκης, ὅπερ καὶ διετύπωσεν τὸν ἐπτάλογον τοῦ προπαγανδιστοῦ, εἰς ὃν ἔχουσι συνοψισθῆ τὰ βασικά παραγγέλματα διεξαγωγῆς τῆς προπαγάνδας οἷα 1) ἡ δυσφημητικὴ προσωπιμία τοῦ ἀντιπάλου μὲ συνταρακτικὰς ὑβρεῖς (προδοτικῆς, πουλιγμένος, μοναρχοφασίστας κ.λ.π.) 2) Ζωηρότατοι καὶ ὑπέρμετροι χαρακτηρισμοί, οἷον 100% δημοκράτης, πατριωτισμός, ἐλευθερία κ.λ.π. 3) Μεταφορὰ ἐννοιῶν διὰ συνειρμοῦ πρὸς ἄλλας, αἵτινες ἀρέσκουν ἢ ἀντιστρέφως. 4) Ἐπίδειξις λαϊκότητος. 5) Ἀλλοίωσις στοιχείων ὥστε νὰ φαίνωνται παρηλλαγμένα τὰ γεγονότα. 6) Ἐνίσχυσις τῶν ἰδεῶν διὰ συνεχῶν ἐπαναλήψεων κ.λ.π.

Ἐπενεργεῖ δὲ περισσότερον ἡ προπαγάνδα εἰς ἡμέρας κρίσεως, διότι φαίνονται αἱ ἱκανοποιήσεις τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων ἐν ἀμφιβολίᾳ καὶ ματαιώσει καὶ δὴ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν τροφήν, κατοικίαν, δημοσίαν ἀσφάλειαν, κοινωνικὴν θέσιν. Οὕτως ἰδιαίτερος τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα ἐργάζεται εἰς ἡμέρας οἰκονομικῆς κρίσεως μιᾶς χώρας, ὡς ἐξ ἐρευνῶν ἐν Σικάγῳ τῷ 1930 κατεδείχθη, ὅποτε ἔνεκα τῆς πτώσεως τῶν οἰκονομικῶν ἀξιῶν καὶ τῆς ἀνεργίας ἡ δεξιά τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ἠδύξθη ὡς καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν του. Ὅτε ὅμως ἐλήφθη πρόνοια ἐκ μέρους τοῦ κράτους καὶ τῶν κοινωνικῶν του ὀργανώσεων πρὸς παροχήν, δι' ἐργασίας ἢ μὴ, τῶν μέσων συντηρήσεως, τὸ διαφέρον καὶ ἡ ἐγγραφή εἰς τὸ κόμμα τῶν κομμουνιστῶν κατέπεσε. Κατὰ ταῦτα ἡ ψυχολογικὴ λειτουργία τῆς προπαγάνδας βασίζεται εἰς τὴν ἔγερσιν καὶ συνειδητοποίησιν μιᾶς ἀνάγκης ἢ ἐπιθυμίας ζητούσης θεραπείαν ἄμεσον. Ἐπ' αὐτῆς καὶ ὁ διαφημιστὴς στηριζόμενος διαλαλεῖ ὅτι ἔχει τὸ μίσον τῆς ἱκανοποιήσεώς της, καὶ ὁ πολιτικῶς ἐπαναστάτης ἢ τὸ ἐν πολέμῳ προπαγανδιστικὸν γραφεῖον τονίζει τὴν ὁδὸν πρὸς σωτηρίαν ἢ πρόοδον, ἢ ἱκανοποίησιν γενικώτερον τῶν δημιουργουμένων ἀναγκῶν. Εἶναι δ' αἱ ἐκκλήσεις τῶν προπαγανδιστῶν διάφοροι τῶν διὰ τοῦ

τύπου διαφημίσεως ἢ τοῦ ραδιοφώνου ἢ τοῦ δημαγωγοῦ ρήτορος, διάφοροι αἱ τοῦ εὐφυοῦς φασιστοῦ ἢ τοῦ κομμουνιστοῦ προπαγανδιστοῦ.

Τῆς προπαγάνδας γίνεται εὐρυτάτη σήμερον χρῆσις καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐμπόρου καὶ ὑπὸ τῆς σχολικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ὑπὸ παντός, ὅστις θέλει νὰ ἐπιτύχη ἐκτίμησιν ἢ ἐκλογὴν ἢ ἐπιδοκιμασίαν ὑπὲρ προσώπου ἢ πράγματός τινος. Τὰ μέσον τοῦτο τῆς ἐνισχύσεως τῆς κοινῆς γνώμης διενεργούμενον διὰ παντός εἶδους διαφημίσεως, ἰδίᾳ διὰ τοῦ τύπου, τοῦ κινηματογράφου, τοῦ ραδιοφώνου κ.λ.π., ἀποβαίνει τρομερὸν ὄπλον εἰς χεῖρας τοῦ κατέχοντος, δυνάμενον νὰ γίνῃ πρόξενον μεγίστης ὠφελείας, ἀλλὰ καὶ μεγίστης βλάβης τῆς κοινωνίας. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ ἄνθρωπος σήμερον ἀπησχολημένος εἰς τὴν καθημερινὴν ἐργασίαν του καὶ τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν πρὸς τὸ εἶναι ἀναγκαίων, ἔεν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ σκεφθῇ οὔτε νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ προπαγάνδας διενεργουμένης ἐντέχνως καὶ ὑπὲρ ἀτομικῶν μόνον σκοπῶν.

Ὁ πολὺς κόσμος, καὶ δὴ ὁ ἀφασιωμένος εἰς τὴν ἐξεύρεσιν πόρων ζωῆς χωρικὸς τῆς Ἑλλάδος, προκειμένου λ.χ. νὰ σχηματίσῃ γνώμην περὶ τοῦ τίνα κυβερνήτην, ποῖον κόμμα, ἢ ποῖον βουλευτὴν νὰ ψηφίσῃ, καὶ ἂν ἀντίθετον γνώμην ἔχῃ σχηματίζει ἐκείνης, ἣν ἀναγινώσκει εἰς προπαγανδίζουσαν ἔφημερίδα ὑπὲρ τινος ὑποψηφίου, ὀλίγον κατ' ὀλίγον συναναστρεφόμενος ἢ ἀκούων τοὺς φίλα τῷ ὑποψηφίῳ τούτῳ φρονοῦντας, μεταβάλλει γνώμην, σχηματίζει ἐν αὐτῷ τὴν ἰδέαν ὅτι «ἀφοῦ τὸ λέν οἱ πολλοί, ἔτσι θὰ εἶναι». Ἀλλὰ καὶ ὁ μεσαῖος μορφώσεως πολίτης, ὡς λ.χ. ὁ ἔμπορος ὑπὸ τῆς οὔτω διὰ τῆς προπαγάνδας σχηματιζομένης κοινῆς γνώμης ἐπηρεάζεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὅστε, παρὰ τὰς ἐν ἀρχῇ διαφόρους τυχόν προσδοκίας καὶ αἰσθήματά του, πιστεύει καὶ ψηφίζει ἀντιθέτως πρὸς αὐτά, διότι δὲν σκέπτεται ἐπαρκῶς καὶ δὲν ἐλέγχει τὰς προβαλλομένας γνώμας, μὴ ἔχων τὸν καιρὸν πρὸς τοῦτο. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἡ σπαρεῖσα διὰ τῆς προπαγάνδας γνώμη, μὴ εὐροῦσα ἀντίδρασιν, ἐπανέρχεται ἰσχυροτέρα καὶ ἐποβλητικωτέρα καὶ εἰς τὸν πολίτην τοῦτον καὶ εἰς πάντα τὰ μὴ σκεπτόμενα μέλη τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ἀντιλαμβάνεται τις ὅτι ἡ προπαγάνδα εἶναι φοβερώτατον ὄπλον, ἀλλὰ καὶ δραστικώτατον πολλάκις δηλητήριο, ἔχον μεγίστην ἐπίδρασιν ὡς πρὸς τὴν μεταβολὴν τῶν πνευμάτων διότι ἐλάχιστα ὁ πολὺς κόσμος δίδει προσοχὴν καὶ μορφώνει γνώμην μετὰ σκέψιν, περὶ οἴουδήποτε ζητήματος, εἴτε τῆς ἐκλογῆς τῶν παντός εἶδους ἀρχόντων, εἴτε τῆς ἐκτελέσεως κοινωφελῶν ἔργων κ.λ.π. πλειστάκις δὲ τὴν μέδαν τυφλῶς καὶ ἄνευ κρίσεως ἀκολουθεῖ, εἴτε ἐν τῇ περιβολῇ του, εἴτε ἐν τῇ καθόλου αὐτοῦ ζωῇ.

9. Ὁ Τύπος.

Ὁ τύπος εἶναι ἰσχυρότατον μέσον σχηματισμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης. «Ἄφες με νὰ διευθύνω ἐγὼ τὸν τύπον καὶ ἀδιαφορῶ περὶ τοῦ τίς ἐγκαθιστᾷ τὴν θρησκείαν ἢ τοὺς νόμους», λέγει ὁ Philips. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν μέσων καὶ στηριγμάτων μιᾶς ἰδέας, ἐνὸς κόμματος ἢ πολιτεύματος καὶ μάλιστα τοῦ δημοκρατικοῦ, τὸ ἰσχυρότερον εἶναι ὁ τύπος, ἰσχυρότερον δ' ἀκόμη οἴασθαι τε

πολιτικῆς προσωπικότητος, ὅταν οὗτος διαθέτῃ μέσα πρὸς ἀναζύμωσιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διαμόρφωσιν αὐτῆς πρὸς κοινωφελῆ ἢ καὶ ἀντίθετον κατεύθυνσιν αὐτῆς.

Ὁ τύπος κατὰ ταῦτα, παρὰ τὴν παντοειδῆ προπαγάνδαν, εἶναι «δίκωπομαχαίρι» δυνάμενον νὰ ἀποβῆ χρησιμώτατον ἢ καὶ ὀλεθριώτατον μέσον πρὸς ἐπικράτησιν ἢ κατανίκησιν μιᾶς ἰδέας, ἐνὸς κόμματος, ἢ τῆς ἐν γένει προόδου:

Ἐξέλιξις τοῦ τύπου. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἐξέλιξις τοῦ τύπου, ὡς μέσου πρὸς σχηματισμὸν τῆς κοινῆς γνώμης, χρονολογεῖται κυρίως ἀπὸ τοῦ 1615, ὅποτε ἐνεφανίσθη ἡ ἐβδομαδιαία ἡμερίς τῆς Φραγκφούρτης, κυριώτερον ὁμῶς ἀφ' ὅτου ἐνεφανίσθησαν αἱ ἡμερήσιαι ἡμερίδες ὡς ἐν Γαλλίᾳ τῷ 1631, ἐν Λονδίῳ τῷ 1742 καὶ ἐν Ἀμερικῇ τῷ 1704. Κατὰ τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα μέγας ἀγὼν ἐγένετο διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐκφράσεως τῆς γνώμης, εἰς ἣν τὰ μέγιστα συνέβαλον αἱ ἡμερίδες.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ τύπου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ τύπου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀρχεται κυρίως ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς τυπογραφίας (1468), ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἑλληνος Καρδινάλιου Βησσαρίωνος, ὅστις καὶ τὸ βαρυσήμαντον σύγγραμμά του «Ἐλεγχος τῶν κατὰ Πλάτωνος βλασφημιῶν», ἠθέλησε νὰ ἐκδώσῃ εἰς τὸ ἐν Ἰταλίᾳ τυπογραφεῖον τῶν Σβιάινχαϊμ καὶ Παννίρις. Εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲ καὶ δὴ εἰς τὴν Βενετιανὴν ἰδρύθησαν τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα (τέλη 15ου αἰῶνος) τοῦ Κρητὸς Ζαχαρίου Καλλέργη καὶ τοῦ πρώτου Ἑλληνος τυπογράφου, Κρητὸς καὶ τούτου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Γεωργίου. Ἀπὸ τῶν τυπογραφείων αὐτῶν καὶ τῶν ὁμοίων εἰς Βιέννην, Μόναχον, Βουκουρέστιον, Λειψίαν, Λονδίνον, Πετρούπολιν κ.λ.π. ὡς ἀπὸ πηγῶν ἀενάων ἔρρευσαν οἱ ποταμοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Σοφίας καὶ εἰς τὸν κόσμον ὅλον καὶ εἰς τὸ ἐν δουλείᾳ εὐρισκόμενον τότε ἑλληνικὸν Γένος, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν παρεντιθεμένων ἰδιαιτέρως εἰς τὰς ἐκδόσεις ταύτας ὑπὸ τῶν ἑλλήνων τυπογράφων τεμαχίων, πότε ἐκ τῆς Ἑλλ. Ἱστορίας, πότε ἐκ τῆς ἑλλ. Γεωγραφίας, πότε ἐκ τῆς ἑλλ. Φιλοσοφίας, ἀνένηψεν ἐκ τοῦ πνευματικοῦ ληθάργου, προητοιμάσθη διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπετίναξε τὸν Τουρκικὸν ζυγόν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀπελευθερώσεως ἡ πρώτη ἔντυπος ἡμερίς «Σάλπιγξ ἑλληνική» ἐξεδόθη ἐν Καλάμαις τῷ 1821 ὑπὸ τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ἧς δύο μόνον φύλλα ἐτυπώθησαν. Εἰς ταύτην δ' ἐπηκολούθησαν κατόπιν τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά», «Ὁ Φίλος τοῦ Νόμου», ἢ «Ἐφημερίς τῶν Ἀθηνῶν» κ.ἄ. (1).

Αἱ ἡμερίδες αὗται καὶ αἱ ἑλληνικαὶ καὶ αἱ ξέναι μέχρι τῆς 18 ἐκτ. ἠσχολοῦντο περὶ πολιτικὰ μᾶλλον ζητήματα. Προσπάθεια πρὸς κατεύθυνσιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διαμόρφωσιν, καὶ βελτίωσιν τῆς κοινωνίας ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1841 διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ «Βήματος τῆς Νέας Ἑλλάδος» καὶ ἡ προ-

1) Βλ. Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνημῶν τομ. Α' σελ. 151.

σπάθεια αὕτη ἐξακολουθεῖ, τῶν διαφόρων χωρῶν κατ' ἴδιον τρόπον τὰ νέα: καὶ τὰς γνώμας διαδιδουσῶν ἐκτὸς τῆς Ρωσσίας, εἰς ἣν οὔτε ἐπὶ τῶν Τσάρων, οὔτε ἐπὶ τοῦ Κομμουνισμοῦ ἐλευθερία τύπου ὑφίσταται, τούτου διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ Κράτους.

Περιέχουσι δὲ αἱ ἐφημερίδες 1) Νέα, ἐξιστόρησιν δηλ. γεγονότων νεωστὶ συντελεσθέντων ἢ νεωστὶ ἀποκαλυφθέντων, ὡς ἐγκλήματα, διαρρήξεις κ.λ.π. 2) Γεγονότα συντελεσθέντα εἰς γειτονικὰς κοινότητας μᾶλλον ἢ εἰς μακρυνάς. 3) Νέα ἀφορῶντα ἐξαιρετικὰς φυσιογνωμίας, τὸ γενικὸν διαφέρον κινούσας. 4) Νέα ἐπὶ συμβάντων ἐθνικῆς φύσεως ἢ σημασίας, ὡς ἡ παράδοσις λ.χ. τῶν Ἰωαννίνων ἢ ἡ καταστροφή τῆς Χιροσίμα. 5) Νέα σχετικὰ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα, λύπας καὶ χαρᾶς, ἔρωτος καὶ μίσου, σεισμοῦ καὶ πλημμύρας, καὶ ναυάγια κ.τ.θ. χρησιμοποιεῖται δ' εἰς ταῦτα καὶ ἡ ἀφήγησις ἢ τὸ χρονογράφημα ἢ ἡ ποίησις. Βασίζονται δ' αἱ πληροφορίες τῶν συγγραπτῶν ἐπὶ μαρτυριῶν, ὅσον τὸ δυνατόν ἐξηκριβωμένων, ἐπὶ φωτογραφιῶν καὶ ἄλλων ἀπτῶν στοιχείων ἐξεταζομένων τῶν «τίς, τί, διατί, ποῦ, πότε, καὶ πῶς» ἐκάστου γεγονότος. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀφηγήσεως καὶ γενικῶς τοῦ ἔργου τῆς δημοσιογραφίας συντελεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἰκανότης τῆς εὐρέσεως τῆς καταλλήλου ἐπιγραφῆς εἰς ἐκάστην ἀνακοίνωσιν, ὡς καὶ ἡ χρῆσις καταλλήλου γλώσσης μικροπεριόδου, καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἶσθημα τοῦ ἀναγνώστου ἀνταποκρινομένης, ἐνεργητικὰ μᾶλλον καὶ οὐχὶ παθητικὰ ῥήματα χρησιμοποιοῦσης, ὡς καὶ σαφήνειαν ἐκφράσεως.

Ἡ σημασία τῆς ἐφημερίδος καὶ τοῦ τύπου γενικώτερον εἶναι μεγίστη καὶ ἀπὸ ἠθικῆς ἀπύψεως, ἐφ' ὅσον αὕτη τὸ κακὸν καὶ τὸ ἔγκλημα καταδικάζει καὶ τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ κοινωνικῶς ὠφέλιμον διακηρύσσει, ἐλέγχει τὰ κοινά, διαφωτίζει εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας. Οὕτως ὁ τύπος καὶ ἡ ἐφημερίς ὄργανον ἀποβαίνει τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἀναπτύξεως καὶ προόδου μιᾶς χώρας, ὅπως ἀντιθέτως καὶ τῆς ὀπισθοδρομικήσεως αὐτῆς, ὅταν δι' ἐντυπωσιακοῦς ἢ ἄλλους σκοποῦς (κέρδους) λ.χ. ἀντιμάχεται πρὸς τὸ ἔργον ἀγαθοῦ ἢ γέτου τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κατευθύνσεως τῆς δημοσίας γνώμης.

ΠΟ. Τὸ Ραδιόφωνον.

Τὸ ραδιόφωνον εἶναι ἐπίσης ἓν τῶν σπουδαιότερων μέσων ἐπικοινωνίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἡμῶν, σπουδαιότερον καὶ τῆς ἐφημερίδος, ἐπειδὴ οἱ ἀκροαταὶ ἔχουσι μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτό, τοῦτο δὲ 1) διότι ὁ ἐκφωνητὴς χρωματίζει τὰ νέα μὲ τὸν τόνον τῆς φωνῆς του, ἀναπηρέαστα δὲ ἀπὸ πολιτικῆς ἐπιδράσεως ἐφ' ὅσον δὲν λογοκρίνεται, 2) διότι ταυτοχρόνως τὰ νέα μεταδίδονται εἰς χιλιάδας καὶ ἑκατομμύρια ἀκόμη ἀνθρώπων, 3) διότι ὅ,τι δῆποτε ἀκούουν οἱ ἀκροαταὶ εἰς τὸ ραδιόφωνον τὸ συζητοῦσι μεταξὺ των.

Δι' αὐτοῦ προπαγανδίζεται οἰονδήποτε πρόγραμμα ἐκπαιδευτικόν, τοῦ λαοῦ δυναμένου νὰ ἀνυψωθῇ εἰς ἀνώτερα πεδία πολιτισμοῦ. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου τὸ ραδιόφωνον μέσον ἄριστον ἐμαδικῆς καὶ ταυτοχρόνου διδασκαλίας καὶ

διαφωτίσεως τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ καὶ διαμορφώσεως τῆς κοινῆς γνώμης, μέσον πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ὀλεθρίας προπαγάνδας καὶ μεγίστη δύναμις ἐνσχύουσα τὴν μόρφωσιν τῆς ὀρθῆς κοινῆς γνώμης, ἢ μεταστρέφουσα ἐσχηματισμένην ἤδη, πλὴν ἐπιβλαβῆ.

II. Ὁ Κινηματογράφος.

Ἡ δύναμις τοῦ κινηματογράφου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ ταυτόχρονος ἐπίδρασις τοῦ ἤχου καὶ τοῦ φωτός παραμένει περισσότερον ἢ ἡ ἐπερχομένη ἀπὸ ἐνὸς ἐκ τῶν δύο τούτων αἰσθημάτων. Ἡ προσοχὴ ἐπίσης εἰς τὸν κινηματογράφον συγκεντρῶνται ἐντονώτερον ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς. Ἰδιαιτέρως δ' εἰς τὸν διάλογον καὶ τὰς δραματικὰς συζητήσεις πλεῖσται ὕσαι λεπτομέρειαι, αἵτινες εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸ θέατρον νὰ σημειωθοῦν ἐμφανίζονται εἰς τὸν κινηματογράφον ἐναργέστερον. Ὑστερεῖ ὅμως ὁ κινηματογράφος εἰσέτι εἰς τὴν τρίτην διάστασιν τῆς σκιᾶς, ἔνθα φαίνεται τεχνικὸς καὶ οὐχὶ φυσικὸς, ὡς εἰς μίαν παράστασιν δράματος.

Ἡ συμμετοχὴ ἐξ ἄλλου τοῦ ἀκροατοῦ εἰς τὸ θέατρον καὶ τὸν κινηματογράφον εἶναι διάφορος, διότι εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἀκροατοῦ εἶναι περισσότερον συναισθηματικὴ καὶ ἄμεσος, πρᾶγμα οὐχὶ τόσον δυνατόν εἰς τὸν κινηματογράφον.

II.2. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ κινηματογράφου.

Πολλοὶ τῶν Ἀμερικανῶν ψυχολόγων καὶ κοινωνιολόγων ἠρεύνησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κινηματογράφου ἐπὶ τοῦ ὕπνου, τοῦ συναισθήματος, τῶν γνώσεων, τῶν διαθέσεων, τῶν ἀξιῶν καὶ τῆς διαγωγῆς.

Ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων προέκυψαν 1) μεγάλαι ἀτομικαὶ διαφοραὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κινηματογράφου ὡς πρὸς πάντα τὰνωτέρω. 2) Σαφεῖς διαφοραὶ ἐπίσης παρουσιάσθησαν ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τῶν ἀκροατῶν. 3) Ἡ ἐπίδρασις σχέσιν ἔχει μὲ τὴν οικονομικὴν θέσιν καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου. 4) Οὐδεμία διαφορὰ εἰς τὰ φύλα εὑρέθη εἰς τὴν ἀντίδρασιν εἰς ταινίας ἔρωτος ἢ γενετησίου φύσεως. (Βλ. καὶ Young, Social Psychology σελ. 496). Ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν ἐπίδρασιν τοῦ κινηματογράφου οἱ ἐρευνηταὶ καταλήγουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ κινηματογράφος τείνει νὰ στερεώσῃ καὶ ἐπεκτείνῃ τοὺς τρόπους τῆς διαγωγῆς καὶ τῶν διαθέσεων οἵτινες ἤδη ὑπάρχουσι.

Διὸ διακηρύσσεται ὅτι ὁ κινηματογράφος ἢ τὸ ραδιόφωνον(1) δὲν εἶναι αἰτία διαφθορᾶς καὶ ὑποβιβασμοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς κατώτερον ἐπίπεδον ἡθους. Τοῦτο ὅμως δυνατόν νὰ ἀληθεύῃ προκειμένου περὶ ὀμαλῶν ἀτόμων ἐπὶ ἀνωμάλων διανοητικῶς ἢ συναισθηματικῶς ἢ ἀσταθῶν ἀτόμων, ἢ ἐπίδρασις καὶ ἡ ὑποβολὴ παραδειγμάτων καὶ ἰδεῶν ἀσέμνων καὶ ἀνηθίκων εἶναι πασιφανεστάτη, ὡς καὶ γενικώτερον εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ραδιόφωνον καὶ ὁ κι-

1) Βλ. Renshaw S. and Ruckwick C., The Emotional Responses of Children to the Motion Picture Situation, 1933.

κινηματογράφος ἀφήνουσιν ἐντυπώσεις διαρκεῖς εἰς σχηματισμὸν γνώμων καὶ ἀξιῶν, ἐνταῦθα δὲ ἔγκειται ἢ διὰ τοῦ κινηματογράφου δύναμις τῆς προπαγάνδας. Ὡσαύτως εἶναι ἀληθές ὅτι τρέφει καὶ ἐπαυξάνει τὴν φαντασίαν ὁ κινηματογράφος, καὶ μεταθέτει τὸν θεατὴν καὶ ἀκροατὴν εἰς καταστάσεις εὐτυχίας ἢ δυστυχίας συντελῶν ὥστε νὰ ζῆ οὗτος τὰς καταστάσεις ἡρώων καὶ ἡρωίδων καὶ εὐρίσκη ἀνακοίφισιν καὶ καταφυγὴν ὄνειροπολῶν ὁ νέος ἰδία ἢ ἡ νέα τὸν εὐτυχῆ ἔρωτα ἢ γάμον τοῦ εἰς τὸν δημιουργούμενον διὰ τοῦ κινηματογράφου κόσμον τοῦ.

Συγκεκριαλιούντες παρατηροῦμεν ὅτι διὰ τῶν ἀνωτέρω μέσων εὐνοεῖται ὁ σχηματισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλ' ἵνα αὕτη ἀποβαίῃ ἐπωφελῆς καὶ μορφώνεται ὀρθῶς, εἶναι ἀνάγκη ἐθισμού τοῦ λαοῦ ἐκάστης κοινωνίας εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς τέχνης τοῦ σκέπτεσθαι, ἰδιαίτατα προκειμένου περὶ λαοῦ ὡς ὁ ἑλληνικός, ὅστις δὲν συνήθισε δι' ὀρθῆς ἀγωγῆς εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς τοῦ θέτειν ὑπὸ τὴν βάσανον τῆς σκέψεως πᾶσαν ἔξωθεν προσφερομένην ἰδέαν, λαοῦ, ὅστις, καίπερ δημοκρατικός φύσει καὶ φιλελεύθερος, δὲν ἔτυχε τοῦ δώρου τῆς αὐτοδιοικήσεως, οὔτε ἐν τῇ σχολικῇ, οὔτε ἀκόμη ἐν τῇ ἀνδρικῇ κοινωνίᾳ.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ὑπερτάτη καλλιέργειας τῆς σκέψεως οὕτως, ὥστε τὸ ἄτομον καὶ ἡ ὁμάς νὰ ἀποκαλύπτῃ εὐκόλως τὸν δημαγωγὸν καὶ τὸν ἐπιβουλεύμενον τὸ κοινὸν συμφέρον καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον ἀποβλέποντα.

Εἶναι ἀνάγκη ὁδηγίας πρὸς μόρφωσιν τῆς ὀρθῆς κοινῆς γνώμης διὰ τῆς βοηθείας τοῦ σχολείου ἰδίως, τῶν ἀμερολήπτων ἑφημερίδων, τῶν καλῶν περιοδικῶν, τῶν ὀργανώσεων καὶ σωματείων κοινωνικῆς προνοίας καὶ ὠφελείας, τὰ ὅποια πάντα ὀφείλουν νὰ διαφωτίσουν τὸν λαὸν περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιβλαβοῦς προπαγάνδας καὶ τοῦ τρόπου προφυλάξεως ἀπ' αὐτῆς.

Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὅστις εἰς πᾶσαν κοινωνίαν τὰ μέγιστα δύναται νὰ ἐπιδράσῃ πρὸς μόρφωσιν ἐκάστοτε τῆς ὀρθῆς κοινῆς γνώμης, εἶναι ὁ διδάσκαλος, λόγῳ καὶ τῆς μορφώσεώς του, ἀλλὰ καὶ τῶν μέσων τῆς ἐπικοινωνίας, τὰ ὅποια ἔχει, ὡς ὀδηγὸς τῶν παιδίων τῆς κοινότητος καὶ τῆς ὅλης ἐπιλέκτου κοινωνίας, ἰδιαίτατα ἐξ εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφερείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἔργον τῶν ἀγροτικῶν διδασκάλων εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης σπουδαιότερον τοῦ τῶν διδασκάλων τῶν πόλεων.

13. Ἐλεγχος τῆς κοινῆς γνώμης.

Διάφοροι μέθοδοι ἐλέγχου καὶ μετρήσεως τῆς κοινῆς γνώμης χρησιμοποιοῦνται σήμερον ἐν Ἀμερικῇ ἰδία καὶ δὴ 1) Αἱ συνεντεύξεις παρ' ἱκανῶς παρεσκευασμένων κοινωνικῶν ψυχολόγων μετὰ προσώπων ἢ ομάδων, ἐκφραζουσῶν τὰς σκέψεις ἢ ἐπιθυμίας μεγαλυτέρων ομάδων ὡς τὰ συνδικάτα κ. ἴ. π. 2) Ἡ παρατήρησις τῆς συμπεριφορᾶς ομάδων αἵτινες συζητοῦσι προβλήματα. 3) Κριτήρια καὶ ἐρωτηματολόγια ἀποστελλόμενα κατὰ χιλιάδας εἰς διάφορα

ἄτομα καὶ ομάδας μετὰ πάσης ἀμεροληψίας. Τοιοῦτον κριτήριον κοινῆς γνώμης εἶναι τὸ τοῦ Watson, συνιστάμενον ἐξ 6 τμημάτων, ὧν ἕκαστον περιέχει 50 προτάσεις, ἐξ ὧν τὸ Γ. καλεῖται νὰ διαγράψῃ τὰς δυσαρέστους λέξεις ἢ εἰς αὐτὰς νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην του περὶ τοῦ ὀρθοῦ προτάσεώς τινος κ.λ.π. (1) Αἱ μέθοδοι αὗται ἔχουσιν ἑκάστη τὰ ἑλαττώματά της. Παρὰ ταῦτα εἶναι δυνατὴ ἡ κατὰ προσέγγισιν πρόρρησις περὶ τῆς ἐπιτυχίας λ.χ. ἐνὸς ὑποψηφίου ἀρχοντος ἢ κόμματος.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Καταδείξατε πῶς σχηματίζεται ἡ κοινὴ γνώμη εἰς τὴν κοινότητά σας σχετικῶς πρὸς τινὰ ἀνάγκην.
2. Κατὰ πόσον τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα ἐπαχειροῦσι νὰ διακωλυθῶσι διὰ τῆς βίας ;
3. Ὑπάρχει διεθνὴς γνώμη ; Τίς ἡ διαφορὰ αὐτῆς ἀπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ;
4. Τίς ἡ σημασία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ τύπου διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς κοινῆς γνώμης ;
5. Τίς ἡ σπουδαιότης τοῦ κινηματογράφου διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς κοινῆς γνώμης ; Διατί ;
6. Ποῖαι αἱ καταθλιπτικαὶ ομάδες ; Διατί εἶναι σήμερον πολλαί ;
7. Πῶς αἱ ομάδες ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς προπαγάνδας δύνανται νὰ παραλογίζωνται ;
8. Ποῖαι αἱ κοικότεραι μέθοδοι πρὸς μόρφωσιν τῆς κοινῆς γνώμης ; Πῶς δυνάμεθα νὰ σταματήσωμεν τὴν «μαύρην ἀγοράν» ;
9. Κατὰ τί διαφέρει ἡ προπαγάνδα τῆς ἀγωγῆς ; Ἐξηγήσατε.
10. Ὑπὸ τίνων ὅρων ἡ προπαγάνδα εἶναι ὀλιγώτερον ἀποτελεσματικὴ ; Περισσότερον ἀποτελεσματικὴ ;
11. Ὑπάρχουσιν ομάδες εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς προπαγάνδας ;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bernays, E. L. — *Propaganda*, New York, Liveright Pub. Corp., 1938.
2. Childs H. — *An Introduction to Public Opinion*.
3. Lasswell, H. I. — *Propaganda Technique in the World War*, New York. Knopf, 1927.
4. Lippman, W. — *Public Opinion*. Harcourt, Brace. 1922.
5. Ogburn — Nimcoff — *Sociology*.
6. Sutherland H. and Woodward J.—*Introductory Sociology*, Lippincott Co., 1946.
7. Young Kimball — *Social Psychology*, Crofts Co., New York, 1946.
8. Λεμπέση Δ. — Κριτικὴ τῆς Κοινῆς Γνώμης.